

ЛІС — елемент **ландшафту географічного**, який складається із компонентів живої і неживої природи. Л. розглядають як складну заг.-планетарну **екосистему**, яка постійно розвивається у просторі й часі та має велике середовищезворюваль., екон. і соц. значення. Ліс. екосистема об'єднує 5 осн. компонентів: **фітоценоз**, **зооценоз**, **мікробіоценоз**, **атмосферу** і **ґрунт**, що тісно пов'яз. між собою і функціонують як єдине ціле.

Вчення про Л. як екосистему зародилося на поч. 20 ст. Його пов'язують з іменем **Г. Морозова**, який розглядав Л. як **біоценоз**. Подальший розвиток ідеї вченого отримали в працях **В. Сукачова**. Знач. внесок у комплексне вивчення структури Л., формування і функціонування його компонентів зробили укр. вчені **Й. Пачоський**, **Є. Алексєєв**, **Г. Висоцький**, **М. Ткаченко**, **С. П'ятницький**, **П. Погребняк**, **Д. Воробйов**, **М. Горшенін**, **Д. Лавриненко**, **М. Голубець**, **С. Стойко**, **С. Генсірук**, **П. Пастернак**, **П. Молотков**, **Б. Остапенко**, **О. Бельгард**, **М. Гордієнко** та ін. Див. також **Лісівництво**.

Л. вважають відкритою екосистемою з односторон. каскад. переносом енергії і постій. кругообігом речовин, що здатна самовідновлюватися і саморегулюватися. Саморегулювання, постій. обмін енергією і речовиною Л. з довкіллям забезпечують його структурна складність та множинність прямих і зворот. зв'язків. Визначал. для Л. як екосистеми є зв'язки у формах кореляції (координації) та інтеграції (субординації). Завдяки кореляц. зв'язкам здійснюються як взаємовпливи між чисел. компонентами Л., так і усунення порушень в усталеній структурі та організації. Наявність кореляцій, складність структури Л. забезпечують його життєздатне функціонування як у сприятливих умовах, так і за несприятливого впливу зовн. чинників. Інтеграц. зв'язки відображають якісну визначеність Л. як екосистеми. Інтеграц. функцію в ньому виконує деревна рослинність і, насамперед, деревостан. Деревна рослинність визначає характер змін в ін. компонентах Л., специфіку зв'язків із довкіллям, інтенсивність та обсяги перероблення речовин, особливості трансформації енергії й передавання інформації. Їй підпорядковані всі ін. підсистеми Л. Від дерев. рослинності (зокрема видів дерев. порід, що формують деревостан) залежить і заг. продуктивність ліс. екосистеми. Для Л. характерні стабільність, стійкість в умовах постій. зміни середовища і впливу несприятливих чинників, а також дуже повільна зміна структури. Стабільність Л. забезпечує значна різноманітність видів, що його утворюють. Будь-яке спрощення структури, видової різноманітності лісостанів знижує їхню біол. стійкість, тому складні природні Л. порівняно зі створ. штучно є стійкішими, пластичнішими та ефективнішими. Основою

життєдіяльності Л. є його структура й організація. Саме вони, а не індивід. властивості видів, що формують екосистему, визначають її макс. продуктивність. У зв'язку з цим оптимізація структурно-функціон. організації лісостанів з урахуванням їхнього генофонду є вагомим резервом підвищення продуктивності Л. Заг. пл. земель ліс. фонду України становить 10,8 млн га, з них 9,5 млн га вкрито ліс. рослинністю. Лісистість України досягає 16,2 %; за останні 50 р. вона зросла в 1,5 раза і є регіонально нерівномірною — від 3,9 % (Запоріж. і Микол. обл.) до 51,0 % (Закарп. обл.). У Л. України ростуть понад 30 видів дерев. порід. Серед них домінують сосна і дуб звичайні, бук лісовий, ялина європейська, береза повисла, вільха чорна.

Л. України за екол. і соц.-екон. значенням поділяють на категорії: захисні (виконують переважно водоохоронні, ґрунтозахисні, протиерозійні та ін. захисні функції), рекреац.-оздоровчі (виконують переважно рекреац., оздоровчі, сан. та гігієн. функції), природоохорон., наук., істор.-культур. призначення (виконують особливі природоохоронні, естет. та наук. функції), експлуатац. (у них ведеться інтенсивне господарювання, зокрема рубки догляду і рубки гол. користування). Л. України характерна низка особливостей, які відрізняють їх від Л. ін. європ. країн. Зокрема в Україні вони ростуть у різних природ. зонах з неоднаковими лісорослин. умовами — на Поліссі, у Лісостепу, Степу, Укр. Карпатах, гір. Криму. Мають переважно екол. значення, і для знач. їх частки (до 50 %) характерний обмежений режим використання. Половина Л. України є штучно створ. і потребують посиленого догляду. Крім того, Л. України закріплені за числен. постій. лісокористувачами (понад 50 мін-в і відомств). Осн. лісокористувачем є Держ. агентство ліс. ресурсів України (68 % ліс. площі). За складом Л. поділяють на чисті (сформовані однією породою) та мішані (кількома породами). За життєвими формами розрізняють хвойні та листяні Л., за специфікою функціонування фотосинтетич. апарату — листопадні й вічнозелені, за структурою деревостану — прості (однорядні) і складні (два і більше ярусів). За віком деревостану Л. класифікують на молодняки (до 40-а р.), середньовікові (41-60 р.), досягаючі (61-80 р.), стиглі (81-100 р.) і перестиглі (понад 100 р.). За лісін.-екол. типологією Алексєєва-Погребняка-Воробйова (в основі — трофність ґрунту), розрізняють бори, субори, сугруди і груди, які за вологістю ґрунту поділяють на дуже сухі, сухі, свіжі, вологі, сирі та мокрі. Хвойні Л. займають майже половину вкритих ліс. рослинністю земель (бл. 43 %). Вони представлені сосняками (бл. 34 %), ялиниками (бл. 7,5 %), яличниками (бл. 1,5 %) та ін. Серед листяних Л. переважають дубові лісостани (бл. 24,5 %),

значну площу займають також букові (бл. 7,5 %), березові (бл. 4,5 %), вільхові (бл. 4,0 %) та грабові (бл. 2,5 %). Л. на планеті поширені нерівномірно, що зумовлено особливостями клімату в різних регіонах. Заг. ліс. площа планети досягає 4 млрд га, або бл. 30 % території суші. Сумарна маса деревини становить понад 350 млрд м³. Найбільше Л. серед країн світу має РФ (938 млн га). Серед континентів найлісистішими є Лат. Америка (939 млн га), Африка (751 млн га), Пн. Америка (620 млн га), Азія (без РФ; 522 млн га). Загалом на земній кулі виділяють 6 типів ліс. рослинності: хвойні Л. холод. зони, мішані Л. помір. клімату, вологі Л. теплого помір. клімату, екваторіал. дощові Л., тропічні вологі листяні Л., Л. сухих (арид.) регіонів.

Осн. наук. школи і дослідж. Л. зосереджені в Нац. лісотех. університеті України та Інституті екології Карпат НАНУ (обидва — Львів), Нац. університеті біоресурсів і природокористування України (Київ), Укр. НДІ ліс. господарства і агролісомеліорації (Харків), гір. лісівництва (Івано-Франківськ).

Рекомендована література

1. Сукачев В. Н., Дылис Н. В. и др. Основы лесной

биогеоценологии. Москва, 1964;

2. Шварц С. С. Экологические основы охраны биосферы // Наука и жизнь. 1973. № 10;
3. Горшенин Н. М., Швиденко А. И. Лесоводство. Л., 1977;
4. Мелехов И. С. Лесоведение. Москва, 1980;
5. Погребняк П. С. Лісова екологія і типологія лісів: Вибр. пр. К., 1993;
6. Меркуль Г. У., Грыгор'еу В. П., Лахтанова Л. І., Рыхтэр І. Э. Лесаводства. Минск, 2001;
7. Генсірук С. А. Ліси України. Л., 2002;
8. Лісове господарство України. К., 2006;
9. Чернявський М. В., Криницький Г. Т., Парпан В. І. та ін. Концептуальні засади наближеного до природи лісівництва // Наук. пр. Лісівн. АНУ. Л., 2012. Вип. 10;
10. Бяллович Ю. П. Структура Всеобители. Ч. 1-2. Х., 2012;
11. Мигунова Е. С. Типы леса и типы природы. Х., 2014;
12. Криницький Г. Т., Чернявський М. В., Дербаль Ю. Ю. та ін. Наближене до природи та багатофункціональне ведення лісового господарства в Карпатському регіоні України та Словаччини. Уж., 2014.

Г. Т. Криницький

Фотоілюстрації

Бібліографічний опис:

Ліс / Г. Т. Криницький // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. — К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2016. — Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-55612>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України (докладніше).